

DISCURS INAUGURACIÓ DE CURS DEL CONSELL INTERACADÈMIC DE CATALUNYA

30 de març de 2023

PASSAT, PRESENT I FUTUR DE LES ACADÈMIES DE CATALUNYA

Honorable Senyora Consellera de Justícia de la Generalitat, presidentes i presidents de les acadèmies catalanes, acadèmiques i acadèmics, senyores i senyors.

És ja una tradició que l'acte d'inauguració del curs del Consell Interacadèmic de Catalunya es faci cada any a una acadèmia diferent, seguint l'ordre de la data en les quals foren fundades. Enguany aquest honor li pertoca a aquesta casa, l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Tal vegada aquesta cerimònia és una bona ocasió per repassar, encara que sigui breument, quin paper han tingut les acadèmies en la història de la cultura i de la ciència del nostre país, i recordar el molt que han aportat aquestes institucions al seu enriquiment intel·lectual. I també aquest acte ens ha de permetre reflexionar sobre la situació de les acadèmies catalanes aquests moments i el lloc que en el futur poden tenir dins la nostra societat.

Els demano excuses si la síntesi que presento és excessivament breu i si les meves paraules finals tenen un cert tó reivindicatiu.

La creació de les acadèmies a l'Europa de l'època moderna, des del segle XVII, és un fenomen prou estudiat i és atribuït bàsicament al gran interès existent llavors per adquirir el màxim de coneixements de les diferents branques dels sabers humans.

Les acadèmies van apareixen, de fet, com a llocs de trobada de gent il·lustrada dels diferents camps de les humanitats, de les arts, de les ciències i també d'alguns sectors més professionalitzats, com ara la medicina i la jurisprudència.

Eren unes entitats privades on coincidïa la necessitat de trobar un espai de reflexió i de discussió el màxim de lliure amb la voluntat d'adquirir tota mena de coneixements per a després mirar de transmetre'ls a la societat. Per això ben aviat les acadèmies

esdevingueren uns importantíssims centres de dinamització cultural i uns referents prestigiosos per a la recerca i la divulgació científica.

I cal destacar què en el cas català aquest sentiment de curiositat intel·lectual fou notablement precoç i molt rellevant. És força conegut el cas de la institució que tinc l'honor de presidir, que fou creada el 3 de juny de l'any 1700 per catorze aristòcrates, juristes i eclesiàstics catalans amb inquietuds culturals amb el significatiu nom d'Acadèmia Desconfiada.

Vull recordar-vos que aquesta institució dels Desconfiats, l'antecedent directe de la de Bones Lletres, no sols és l'acadèmia més antiga de l'estat espanyol, sinó també l'única que creada en temps de la dinastia dels Àustria, ja que es fundà encara dins del regnat de Carles II, i per tant no és borbònica.

De les 12 acadèmies que avui componen el Consell Interacadèmic de Catalunya, cinc varen ser creades al segle XVIII i són, per tant, unes institucions bicentenàries; altres cinc foren fundades al segle XX i les dues restants ho han estat el segle XXI.

No hi ha cap territori de l'estat espanyol que tingui tantes i tan antigues acadèmies com Catalunya, i son molt pocs els països europeus on es pot trobar una densitat d'institucions acadèmiques similar al cas català.

L'Acadèmia Desconfiada tingué una vida curta atès que fou clausurada a causa de la tensió política que es vivia com a conseqüència del conflicte successori hispànic. Finalment l'any 1752 fou restablerta amb l'actual nom de Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, tot indicant que la seva missió primordial era l'estudi de la història de Catalunya i la formació de la joventut en la història, la filosofia i la literatura.

Durant el segle XVIII al temps que Catalunya perdia les seves institucions d'autogovern des de la societat civil, i com a clara reacció, es procedia a la constitució de noves acadèmies. Així, l'any 1764, es fundà a Barcelona la Conferència Phisico-Matemàtica Experimental amb l'objectiu de cultivar les ciències físiques i matemàtiques i llurs possibles aplicacions, institució que sis anys després passaria a anomenar-se Reial Acadèmia de Ciències i Arts.

Aquest mateix any de 1770 es fundava a l'Acadèmia Mèdico Pràctica de Barcelona, com a petita compensació del govern de Madrid a la llarga i reiterada demanda existent pel restabliment de la facultat de Medicina a la ciutat.

l quatre anys després, en 1774, es creava per iniciativa de la Junta de Comerç de Barcelona, l'Escola Gratuïta de Disseny que acabarà per convertir-se en l'Escola de Nobles Arts de Barcelona, institució que ja al segle XX passà a adoptar la denominació de Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.

També en el segle XVIII, concretament en l'any 1777, cal situar la creació de l'Acadèmia de Jurisprudència Theórico-Practica, antecedent directe de l'actual Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya.

És important destacar la tasca meritòria realitzada per aquestes acadèmies com a suplència dels estudis superiors especialitzats. Com es sabut, l'absència d'estudis universitaris a la ciutat de Barcelona, traslladats l'any a Cervera l'any 1714 per motius polítics, va fer que aquestes acadèmies organitzessin a la ciutat comtal també uns estudis propis, alguns d'ells amb la clara funció de formar professionals qualificats.

De fet, les principals funcions docents que es feren a Barcelona al segle XVIII, i fins ben entrat del segle XIX, les van realitzar les cinc acadèmies abans esmentades. L'Acadèmia de Bones Lletres, per exemple, va organitzar classes d'història, de literatura i de gramàtica. Amb el restabliment definitiu de la Universitat de Barcelona, l'any 1842, les acadèmies van anant cedint aquests estudis a les facultats i escoles oficials que els pertocava.

Durant tot el vuit-cents les acadèmies tingueren un destacat protagonisme en la dinamització de la vida cultural, científica i social de Catalunya. Eren anys de canvis polítics rellevants, amb la desaparició de l'antic règim absolutista, quan entrà a aquestes institucions una generació d'intel·lectuals, científics i professionals d'idees liberals que convertiren les acadèmies en uns centres actius i molt representatius del progrés científic i de la Renaixença cultural catalana.

Entre 1835 i 1879, les acadèmies catalanes, especialment la de Bones Lletres i la de Sant Jordi, van portar a terme una tasca molt

meritòria de salvament i protecció del patrimoni històric, artístic i documental en perill de desaparició a causa de la desamortització dels bens de l'església i l'enderrocament d'edificis antics.

Varen ser aquestes acadèmies les que crearen els primers museus d'antiquitats de Catalunya, que poden ser considerats el nucli originari dels futurs museus d'arqueologia, d'història i d'art. La recollida de llibres i de documentació arxivística realitzada per les acadèmies va permetre la creació de les primeres biblioteques públiques de Catalunya.

Aquestes tasques anaven acompanyades de la publicació de revistes i butlletins i de l'edició de nombrosos estudis científics que abraçaven tots els camps dels sabers, destacant, a més, la voluntat de tenir vinculacions amb institucions similars de l'estranger i el desig de transmetre el màxim de coneixements vers a la societat.

Les acadèmies foren així unes pioneres infraestructures culturals i científiques del país que, si bé tenien caràcter privat, manifestaven explícitament la seva vocació pública, fet que contrastava amb les noves institucions polítiques liberals, encara força precàries i concebudes amb una mentalitat centralitzadora i uniformista que prescindia de les característiques de la societat catalana. Penso que és important recordar aquest paper dinamitzador social jugat per les acadèmies durant el segle XIX, unes entitats, cal recordar-ho, creades sens cap afany de lucre. Aquest fenomen era també el resultat de l'ampliació social de les acadèmies amb la presència cada cop més majoritària dins d'elles de intel·lectuals, científics i professions d'idees liberals.

El segle XX s'inicià a Catalunya amb nova conjuntura marcada pel procés de creixent presa de consciència col·lectiva i de mobilització política, d'inici de l'hegemonia del catalanisme, i també de recuperació i dinamització científica de la mateixa Universitat de Barcelona,

Després de l'èxit electoral esclatant de la Solidaritat Catalana, a iniciativa del nou president de la Diputació de Barcelona, Enric Prat de la Riba, s'endegà un ampli programa de creació de noves institucions públiques catalanes. Així, el 18 de juny de l'any 1907, es va fundar l'Institut d'Estudis Catalans com a "corporació acadèmica, científica i cultural que té com a objectiu l'alta recerca científica i principalment la de tots els elements de la cultura catalana".

A diferència de les anteriors acadèmies, l'Institut d'Estudis Catalans es caracteritzava, des de la seva constitució, per l'amplitud i la diversitat dels camps d'especialització i per la seva capacitat d'establir normes d'us en matèria lingüística. D'aquesta manera amb la constitució de la Mancomunitat de Catalunya i finalment de la Generalitat, canvià profundament la panoràmica oficial de la cultura i de la ciència catalana, i amb ella també el paper i el lloc de les acadèmies.

Dins d'aquest segle XX cal esmentar la creació de noves acadèmies. La Reial Acadèmia de Doctors es fundà l'any 1914, tot i que tenia com a precedent immediat la formació de l'Agrupació de Doctors matriculats de Catalunya que va organitzar a Barcelona el Primer Congrés de Doctors d'Espanya.

Posteriorment, ja als inicis de la postguerra, l'any 1943, es creà a Barcelona l'Acadèmia de Ciències Econòmiques i Financeres. I tretze anys després, pel febrer de 1956, es constituïa a Barcelona l'Acadèmia de Farmàcia a partir de la secció catalana de l'acadèmia espanyola d'aquesta especialitat que s'havia fundat a Madrid en 1733.

El 1960 es creà l'Acadèmia de Ciències Veterinàries si bé un segle abans, en 1855, ja hi havia el precedent de l'Acadèmia Mèdico-Veterinària i posteriorment del Seminari de Ciències Veterinàries de Barcelona. Les dues darreres acadèmies que s'han incorporat al Consell Interacadèmic de Catalunya han estat l'Acadèmia Catalana de Gastronomia i Nutrició i l'Institut d'Estudis Aranesi, tots dos integrats l'any 2014.

Penso que cal comentar un fet força significatiu: pràcticament totes les acadèmies catalanes que existien durant la dictadura franquista tingueren dificultats amb les autoritats del moment. Unes, certament, hagueren d'afrontar més problemes que d'altres, atès que fins i tot es veieren condemnades a actuar en la quasi clandestinitat, com fou el cas de l'Institut d'Estudis Catalans, mentre d'altres sobrevivien mig congelades i amb no poques precarietats. Ara bé, cal destacar la resistència de les acadèmies a realitzar depuracions polítiques dels seus membres, com es pretenia des del govern franquista.

Vull recordar la meritòria tasca realitzada per la majoria d'elles per tal de superar internament les diferències polítiques sorgides de la guerra civil. A tall d'exemple us recordaré que el president d'aquesta

acadèmia, Ramón d'Abadal i Vinyals, que era també un destacat membre de l'Institut d'Estudis Catalans, en el seu discurs presa de possessió de la presidència d'aquesta casa, l'any 1954, declarà que l'Acadèmia havia d'ésser una “llar neutral de convivència”, és a dir un lloc de conciliació i superació guerra civil, cosa bastant insòlita i valenta de proclamar públicament en aquells moments de dictadura.

Les acadèmies, efectivament, esdevingueren un lloc de trobada de personalitats amb ideologies ben diverses del món cultural i científic català. A la sala d'entrada d'aquest Palau Requesens trobareu exposada una fotografia, datada el 6 de juny de 1959, on apareixen els 24 acadèmics d'aquell moment, que és ben representativa d'aquesta voluntat conciliadora manifestada per Ramon d'Abadal.

Per acabar, permeteu-me unes breus reflexions sobre la situació i el paper de les acadèmies ara, als inicis del segle XXI. Hi ha qui sosté que ja és passat el temps de les acadèmies. Certament no és fàcil definir amb claredat el seu lloc i el seu paper, entre d'altres causes perquè la tasca que realitzen avui les acadèmies és poc coneguda, fins i tot per les autoritats, en puc donar testimoni.

Avui hi ha molts ciutadans que no saben que són les acadèmies, què representen i què fan, i desconeixen si socialment són útils. És per això que penso que fora convenient obrir una reflexió pública sobre el seu paper i la tasca que poden desenvolupar dins de l'actual panoràmica cultural, científica i social tenint en compte que ens trobem en una situació de constants canvis científics, tecnològics i culturals i també al vell mig d'una crisi de civilització.

Hi ha una realitat evident: avui la tasca de realitzar i transmetre recerca científica no passa principalment per les acadèmies sinó bàsicament per les universitats i pels centres especialitzats d'investigació. A més, existeixen nombroses publicacions científiques i associacions que realitzen les principals tasques de transmissió, de debat i formació de les diferents especialitzacions. Per altra banda els mitjans de comunicació i les xarxes telemàtiques proporcionen l'accés a informacions científiques i culturals de forma impensable fa tant sols un parell de dècades.

De tota manera, avui les acadèmies presents al Consell Interacadèmic, amb tota la seva gran diversitat, representen un gran patrimoni pel país que de cap manera pot ser menystingut ni marginat.

La gran varietat d'especialitzacions presents dins del Consell és tot un signe de riquesa i no esdevé cap obstacle per a què totes acadèmies estiguin unides en un mateix objectiu: ser uns referents intel·lectuals, culturals i científics i uns nuclis capdavanters dins la rica vida associativa del nostre país. Cal tenir present que l'excel·lència dels membres de les acadèmies ha contribuït de forma destacada al desenvolupament de la ciència, del patrimoni històric i cultural de Catalunya. Igualment, la independència dels seus membres, elegits únicament per raó dels seus coneixements i per la seva trajectòria professional, dona un especial valor a les actuacions de transmissió i divulgació que realitzen i també a les tasques d'assessorament que les acadèmies poden prestar als poders públics catalans.

En un món tant complex i insegur com el què vivim hom necessita sovint del criteri dels del qui tenen més coneixements i experiències. Avui formen part del conjunt de les acadèmies de Catalunya més de 600 persones, entre elles, sens dubte, gran part de les més destacades personalitats de cultura i ciència del país. Prestigiosos professionals, professors universitaris i influents intel·lectuals que s'han incorporat a les acadèmies com a reconeixent a les seves trajectòries rellevants. Penso que hom pot dir perfectament que avui agrupen en el seu sí a bona part de l'elit científica i cultural catalana, i que destaquen per la seva contribució notable al desenvolupament dels coneixements des del rigor i la independència de criteri dels seus membres.

Avui les acadèmies son definides oficialment com a corporacions de dret públic que tenen per funció contribuir al coneixement i progrés de les diverses àrees de científiques de la seva competència, actuar com a òrgans consultius i d'assessorament dels diferents organismes oficials, i en particular de la Generalitat, i defensar i promoure el patrimoni històric, cultural i artístic de Catalunya i de la seva llengua.

Ara bé, la majoria de les acadèmies catalanes no disposen de patrimoni propi que generi uns ingressos importants, ni tampoc tenen rendes que les permetin assolir una situació d'auto-finançament. A més, algunes de les seves socials de les acadèmies són destacats edificis històrics, declarats béns culturals d'interès nacional, que requereixen unes considerables despeses pel seu manteniment i conservació. Les biblioteques de les acadèmies, que són de consulta

pública, reuneixen uns fons bibliogràfics especialitzats de gran interès i riquesa. La majoria de les acadèmies posseeixen uns riquíssims arxius que contenen documentació històrica pròpia i també nombrosa procedent de donacions. Són moltes les acadèmies que conserven i curen importants col·leccions d'objectes d'art, de material científic i cultural d'un valor molt notable. I tota aquesta tasca, que és de fet un autèntic servei al públic, necessita pel seu funcionament eficaç de personal dedicat exclusivament.

Heu sentit fa uns minuts el resum de la memòria d'activitats realitzades el curs passat llegida per l'acadèmic Josep M Sans i Travé. Totes aquestes nombroses i rellevants activitats s'han pogut realitzar mercè al sobre-esforç voluntariós de molts acadèmics i del personal adscrit a les acadèmies. El reduït finançament públic que avui reben les acadèmies catalanes només serveix per un discret funcionament, pel dia a dia, però impedeix posar en marxa iniciatives i projectes d'activitats que serveixin per a captar més públic i tenir més incidència social. De fet, avui la majoria de les acadèmies catalanes es troben en una situació de fragilitat financera realment crítica.

Amb la recent pandèmia les administracions públiques van procedir a la reducció o congelació dels ajuts que regularment donaven a les acadèmies catalanes i fins i tot una fundació privada de rellevància va decidir la liquidació del suport que des de feia anys ofería per a finançar activitats i publicacions de les acadèmies. Això ha significat que els darrers anys s'hagi reduït notablement el suport financer provinent de la Generalitat, de manera que l'any 2021 i també el passat 2022, la gran majoria de les acadèmies catalanes han rebut un 40% menys del que percebien fa quatre anys. Aquesta és una situació insostenible i discriminatòria que pot conduir al col·lapse de les nostres institucions.

Aquest passat curs 2021-2022 es produí una acció del Consell Interacadèmic de Catalunya, realitzada amb el vist i plau de la Conselleria de Justícia, consistent en la redacció d'una exposició raonada sobre la situació de les acadèmies i les seves necessitats per tal de poder desenvolupar dignament les seves múltiples activitats. El text, intitulat Declaració del Consell Interacadèmic de Catalunya, que està integrat per tres informes, va ser elaborat amb la participació de 33 membres de totes les acadèmies. Malauradament

aquesta Declaració encara no ha rebut cap resposta de la Conselleria, tot i que va ser lliurat fa gairebé un any, el mes d'abril del 2022.

La Generalitat de Catalunya va assumir les competències sobre les Acadèmies amb seu a Catalunya a l'article 9.7 de l'Estatut d'Autonomia de 1979 i, en exercici d'aquestes competències, les va regular mitjançant el Decret 120/1987 i les va adscriure al Departament de Justícia. Passats ja més de trenta cinc anys d'aquesta assumpció, considerem que el suport que reben actualment les Acadèmies Catalanes per part del Govern de la Generalitat no els hi permet desenvolupar les activitats que voldrien, ni tampoc assegura el seu funcionament eficaç, ni el manteniment adient de les seves seves socials. Pensem que hi ha un reconeixement oficial insuficient de les Acadèmies per part de la Generalitat, que no ha assumit prou la importància històrica, ni la transcendència de la tasca que han realitzat i que podrien desenvolupar de cara al futur. Algunes de les acadèmies catalanes reben actualment uns ajuts econòmics força inferiors als que percebien fa anys del govern de Madrid.

Pensem, Honorable Consellera, que el nivell d'excel·lència d'un país que aspira a disposar d'estructures d'Estat es mesura també per l'atenció que hom dona a unes institucions tan rellevants i de tan llarga trajectòria històrica com som les Acadèmies. I coincidim amb l'actual Govern de la Generalitat quan considera que el desenvolupament cultural i científic de Catalunya ha d'ésser avui una prioritat política.

Per tal de fer front a aquesta realitat, creiem que en primer lloc correspon a les mateixes Acadèmies fer un esforç per potenciar i difondre la seva activitat i per ser més presents en la vida social de Catalunya, reivindicant la seva importància i utilitat com a institucions pròpies del país. Les acadèmies haurien d'obrir-se més a la societat, modificant les seves estructures i funcionament, si cal. Tenim, certament, el repte d'aconseguir una major projecció ciutadana i així poder ser considerades unes corporacions socialment més útils.

Però també és funció dels organismes públics, i en particular de la Generalitat de Catalunya, facilitar que això sigui possible. Si hom vol reforçar el protagonisme de les acadèmies, reconeixent-ne la seva

importància, cal dotar-les dels mitjans econòmics, materials i organitzatius necessaris per tal que puguin continuar treballant pel progrés de Catalunya. Avui, les necessitats econòmiques de les acadèmies catalanes no son excessives, com vam concretar en un document que es va lliurar ja fa mesos a la Conselleria de Justícia. Creiem que caldria modificar notablement el model i el caràcter del finançament que actualment rebem de la Generalitat, que hauria de ser contemplat com a subvencions directes, com fa el mateix govern de Madrid amb les acadèmies espanyoles. Considerem que això és el que ens pertoca d'acord amb els recursos destinats a les acadèmies catalanes que l'Estat Espanyol va traspasar a la Generalitat de Catalunya, per la Llei Orgànica 4/1979.

Ara bé, també som conscients que aquesta qüestió no correspon únicament al Departament de Justícia si no que és una responsabilitat política del conjunt del govern de la Generalitat de Catalunya i en particular de la mateixa Presidència.

Esperem, Honorable Consellera, que aquestes demandes de les acadèmies siguin escoltades i ateses perquè permetria que les nostres corporacions poguessin realitzar les activitats i els projectes que desitgen en benefici de tota la societat.

Moltes gràcies per escoltar aquestes meves reflexions i preocupacions.

Borja de Riquer i Permanyer

President de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona